

FUNKSIONAL YONDASHUV ASOSIDA BO'LAJAK TARBİYACHILARNING KASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH

Nurjanova Rayxan Urazbaevna,

Toshkent iqtisodiyot va pedagogika universiteti,
"Tillar va maktabgacha ta'lim" kafedrası dotsenti

MAQOLA HAQIDA	ANNOTATSIYA
Qabul qilindi: 9-fevral 2026-yil Tasdiqlandi: 11-fevral 2026-yil Jurnal soni: 17-B Maqola raqami: 17 DOI: https://doi.org/10.54613/ku.v17i.1446 KALIT SO'ZLAR/ КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА/ KEYWORDS kompetentlik, kasbiy kompetentlik, funksional yondashuv, bo'lajak tarbiyachi, pedagogik faoliyat, pedagogik tayyorgarlik, pedagogik amaliyot.	Mazkur maqolada bo'lajak tarbiyachilarning kasbiy kompetentligini funksional yondashuv asosida rivojlantirish masalasi keng yoritilgan. Kasbiy kompetentlik tushunchasining mazmun-mohiyati, uning tarkibiy komponentlari – nazariy bilimlar, amaliy ko'nikmalar, kommunikativ va innovatsion salohiyat, shuningdek, shaxsiy va motivatsion jihatlar tahlil qilinadi. Funksional yondashuv pedagogik jarayonni yagona tizim sifatida ko'rib chiqishga imkon beradi, bunda tarbiyachi, bola, pedagogik metod va mashg'ulot shakllari o'zaro bog'liq holda umumiy maqsadga xizmat qiladi. Ushbu yondashuv bo'lajak tarbiyachilarga kasbiy vazifalarni samarali va ijodiy bajarishga tayyorlash, nazariy bilimlarini amaliy faoliyat bilan uyg'unlashtirish hamda refleksiv va metakognitiv kompetensiyalarni shakllantirish imkonini beradi. Shuningdek, maqolada maktabgacha ta'lim tizimini modernizatsiya qilish sharoitida pedagog kadrlarning professional tayyorgarligini oshirish zarurati ta'kidlanadi. Bo'lajak tarbiyachilarni integratsion yondashuv asosida tayyorlash, ularning shaxsiy motivatsiyasini mustahkamlash, kasbiy identifikatsiyasini rivojlantirish va jamoaviy hamkorlik ko'nikmalarini shakllantirish orqali kasbiy kompetentligini yanada boyitish imkoniyatlari ko'rib chiqilgan. Innovatsion pedagogik texnologiyalar, amaliy topshiriqlar, muammoli vaziyatlar va rolli o'yinlar orqali kasbiy funksiyalarni bajarish ko'nikmalari rivojlantiriladi, bu esa tarbiyachining real pedagogik faoliyatga tayyorligini oshiradi. Mazkur yondashuvning joriy etilishi nafaqat bo'lajak tarbiyachilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishga, balki ta'lim sifatini oshirishga, pedagogik jarayonning samaradorligini ta'minlashga va raqobatbardosh, zamonaviy pedagog kadrlarni tayyorlashga xizmat qiladi.

Kirish. Yurtimizda ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, zamonaviy talablar asosida uning sifat darajasi va samaradorligini oshirish masalalari bugungi kunda dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, maktabgacha ta'lim tizimida faoliyat yuritadigan tarbiyachilarning kasbiy kompetentligini shakllantirish va rivojlantirish masalasi jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyoti bilan uzviy bog'liqdir. Chunki, maktabgacha yosh davri shaxs kamolotining poydevori bo'lib, bu jarayonda tarbiyachining kasbiy tayyorgarligi, bilim, ko'nikma va malakalari hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Sifatli maktabgacha ta'limni berish asoslaridan biri boshqaruv va pedagog kadrlarni tayyorlash darajasi va ularning professionalizmi hisoblanadi¹. Hozirgi kunda pedagog kadrlarni tayyorlash jarayonida an'anaviy bilimga yo'naltirilgan ta'limdan kompetensiyaga asoslangan ta'limga o'tish zarurati yuzaga kelmoqda. Bu esa bo'lajak tarbiyachilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishda funksional yondashuvdan samarali foydalanishni taqozo etadi.

Funksional yondashuv pedagogik jarayonni alohida-alohida qismlar sifatida emas, balki bir butun tizim sifatida ko'rish kerakligini anglatadi. Bu tizimda: har bir qism (masalan, tarbiyachi, bola, metod, mashg'ulot shakli) o'z vazifasini bajaradi; har bir qismning ishlashi umumiy maqsadga xizmat qiladi; bir qismdagi o'zgarish butun jarayonga ta'sir qiladi. Ya'ni, ta'lim jarayonini tushunish uchun faqat bitta jihatni emas, balki hammasini o'zaro bog'liq holda ko'rib chiqish zarur. Chunki pedagogik jarayon – bu o'zaro bog'langan elementlardan iborat yagona tizimdir. Mazkur yondashuv orqali tarbiyachilarning kommunikativ, tashkiliy, metodik, refleksiv va innovatsion kompetensiyalarini shakllantirish imkoniyatlari kengayadi. Funksional yondashuv ta'lim oluvchilarning kasbiy faoliyat jarayonida bajaradigan funksiyalarini aniqlash, ularni samarali amalga oshirish uchun zarur bo'lgan kompetensiyalarni shakllantirish, nazariy bilimlarini amaliy faoliyat bilan uyg'unlashtirish, kasbiy vazifalarni mustaqil va ijodiy bajarishga tayyorlash imkonini beradi. Shu sababli bo'lajak tarbiyachilarning kasbiy kompetentligini funksional yondashuv asosida

rivojlantirishning nazariy va amaliy jihatlarini o'rganish, mazkur jarayonni takomillashtirish yo'llarini aniqlash dolzarb ilmiy-pedagogik muammo sifatida namoyon bo'lmoqda.

Adabiyotlar tahlili. Bo'lajak tarbiyachilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish masalasi pedagogika sohasida muhim yo'nalishlardan biri bo'lib, mazkur muammo bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, kasbiy kompetentlik pedagogning nafaqat nazariy bilimlari, balki amaliy faoliyatni samarali tashkil etish, pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish va muammolarga ijodiy yechim topish qobiliyatini ham o'z ichiga oladi.

I.Zimnyayaning fikricha, kompetensiya inson ongida mavjud bo'lgan, lekin har doim ham bevosita ko'rinmaydigan ichki imkoniyatdir. U shaxsning egallagan bilimlari, tasavvurlari hamda muayyan vaziyatda qanday harakat qilishni belgilovchi ichki "harakat rejası" yoki algoritmlarini o'z ichiga oladi. Ya'ni, kompetensiya – bu amaliy faoliyatda namoyon bo'lishi mumkin bo'lgan, shaxs ichida shakllangan tayyorgarlik va salohiyatdir². Kasbiy kompetentlik – faqat bilim va ko'nikmalar to'plami emas, balki ularni amaliyotda qo'llash samaradorligi bilan belgilanadigan professional sifat³.

S.Molchanov, **kasbiy kompetentlikni** insonning o'z kasbini zamon talablari darajasida samarali bajarishi uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma, tajriba va shaxsiy fazilatlarining bir butun yig'indisi⁴, deb ta'kidlaydi. Ya'ni, jamiyat barcha tarixiy davrlarda kasb egalariga ma'lum bir talablarni qo'yadi. Masalan, hozirgi kunda tarbiyachidan nafaqat bolalarni o'qitish va tarbiyalash, balki ta'lim jarayonida zamonaviy texnologiyalardan foydalanish, ota-onalar bilan samarali muloqot qilish va ijodkor bo'lishni ham talab etiladi.

Maktabgacha ta'lim tarbiyalanuvchilarning kasbiy kompetensiyalarining asosiy guruhlarini aniqlashga yondashuvlarning asosi jamiyat rivojlanishining muayyan tarixiy davrida mehnat predmeti va obyekti bilan o'zaro ta'sir qilish jarayonida kasbiy vazifalarni bajarish kabi omillar bilan bog'liq faoliyatning funksional tahlili hisoblanadi⁵.

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 18 maydagi "O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PQ-4312-son Qarori // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 30.11.2021 y., 06/21/26/1111-son

² Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования // Высш. образование сегодня, 2003. – № 5. – С. 17-25.

³ Введенский В.Н. Моделирование профессиональной компетентности педагога // Педагогика, 2003. – № 10. С. 51-55.

⁴ Молчанов С.Г. Профессиональная компетентность педагога // Актуальные проблемы управления качеством образования: сб. науч. ст. – Челябинск: Изд-во ЧГПУ, 2001. – Вып. 6. – 136 с.

⁵ Святилова Т.А. Функционально-деятельностный подход к определению «ключевых» видов компетентности педагога дошкольного образования // Образование и наука, 2009. – № 4 (61). – С. 56-64.

Xorijiy olimlardan J.Raven ⁶, R.White ⁷ va boshqalar o'z tadqiqotlarida kompetentlik tushunchasini shaxsning kasbiy faoliyatni muvaffaqiyatli amalga oshirishga imkon beruvchi bilim, ko'nikma, malaka va shaxsiy sifatlar majmui sifatida talqin qiladilar. Ularning ishlarida kompetensiyaga asoslangan yondashuvning nazariy asoslari ishlab chiqilgan bo'lib, bunda funksional yondashuv muhim metodologik vosita sifatida e'tirof etiladi.

N.A.Muslimov va K.Sh.Kadirovlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda pedagog kadrlar tayyorlash tizimida kasbiy kompetentlikni rivojlantirishning didaktik, metodik va tashkiliy jihatlarini yoritilgan⁸. Ushbu tadqiqotlarda tarbiyachilarning kasbiy faoliyatida bajaradigan funksiyalari ta'limiy, tarbiyaviy, kommunikativ, tashkiliy va diagnostik funksiyalar asosida kompetensiyalarni shakllantirish zarurligi ta'kidlanadi. Shuningdek, maktabgacha ta'lim sohasida funksional yondashuv asosida mutaxassis tayyorlash masalalari bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, bo'lajak tarbiyachilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishda amaliy mashg'ulotlar, pedagogik amaliyot, muammoli vaziyatlar tahlili va refleksiv faoliyat muhim ahamiyat kasb etadi. Biroq, mavjud tadqiqotlarda funksional yondashuv asosida kasbiy kompetentlikni rivojlantirishning yaxlit modeli va uni amalga oshirish mexanizmlari yetarlicha ishlab chiqilmagan.

Metodologiya. Mazkur tadqiqot jarayonida bo'lajak tarbiyachilarning kasbiy kompetentligini funksional yondashuv asosida rivojlantirishni o'rganishga qaratilgan **tajriba-sinov ishlari davomida** funksional yondashuv asosida ishlab chiqilgan mashg'ulotlar tizimi amaliyotga joriy etilib, uning samaradorligi tahlil qilindi. **Faoliyatga yo'naltirilgan** muammoli vaziyatlar, keys-stadi, rolli o'yinlar va amaliy topshiriqlar orqali bo'lajak tarbiyachilarning kasbiy funksiyalarni bajarish ko'nikmalari rivojlantirildi.

Mazkur metodlar majmuasi bo'lajak tarbiyachilarning kasbiy kompetentligini funksional yondashuv asosida rivojlantirish jarayonini o'rganish va uning samaradorligini aniqlash imkonini berdi.

Natijalar. Tadqiqot jarayonida bo'lajak tarbiyachilarning kasbiy kompetentligini funksional yondashuv asosida rivojlantirishga qaratilgan pedagogik tajriba-sinov ishlari amalga oshirildi. Tajriba davomida bo'lajak tarbiyachilarning kasbiy faoliyatida muhim hisoblangan ta'limiy, tarbiyaviy, kommunikativ, tashkiliy va refleksiv funksiyalarni bajarish darajasi tahlil qilindi.

Dastlabki diagnostika natijalari shuni ko'rsatdiki, tadqiqot ishtirokchilarining aksariyatida kasbiy kompetentlikning shakllanish darajasi o'rta va past ko'rsatkichlarda bo'lib, ayniqsa amaliy vaziyatlarni tahlil qilish, pedagogik qarorlar qabul qilish va o'z faoliyatini refleksiya qilish ko'nikmalarida yetarli tayyorgarlik mavjud emas edi. Bu holat bo'lajak tarbiyachilarni tayyorlash jarayonida funksional yondashuvdan tizimli foydalanilmayotganligini ko'rsatdi.

Tajriba-sinov jarayonida funksional yondashuv asosida ishlab chiqilgan mashg'ulotlar tizimi, amaliy topshiriqlar, muammoli vaziyatlar, keys-stadi va rolli o'yinlar tajriba guruhida bosqichma-bosqich joriy etildi. Natijada bo'lajak tarbiyachilarning kasbiy kompetentligida ijobiy o'zgarishlar kuzatildi. Xususan, pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish, bolalar bilan samarali muloqot o'rnatish, mashg'ulotlarni rejalashtirish va o'tkazish hamda innovatsion metodlardan foydalanish ko'nikmalari sezilarli darajada rivojlandi.

Nazorat va tajriba guruhlarini natijalarini taqqoslash shuni ko'rsatdiki, tajriba guruhida kasbiy kompetentlikning yuqori darajasi sezilarli oshgan, past darajadagi ko'rsatkichlar esa kamaygan. Bu esa funksional yondashuv asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni bo'lajak tarbiyachilarning kasbiy tayyorgarligini samarali rivojlantirishga xizmat qilganligini tasdiqlaydi.

Olingan natijalar mavjud ilmiy tadqiqotlar bilan qiyosiy tahlil qilinganda, funksional yondashuvning kompetensiyaga asoslangan ta'lim konsepsiyasi bilan uyg'unligi yaqqol namoyon bo'ladi. Xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda ta'kidlanganidek, kasbiy kompetentlikning rivojlanishi pedagogning real faoliyat funksiyalariga tayangan holda tashkil etilganda yuqori samaradorlikka erishiladi. Mazkur tadqiqot natijalari ushbu ilmiy xulosalarni amaliy jihatdan tasdiqlaydi.

Shuningdek, tajriba jarayonida bo'lajak tarbiyachilarda o'z kasbiy faoliyatiga nisbatan ijobiy munosabat, mustaqil fikrlash va o'z-o'zini rivojlantirishga intilish kuchaygani aniqlandi. Bu esa funksional

yondashuvning nafaqat kasbiy kompetentlikni, balki shaxsiy va motivatsion jihatlarini ham rivojlantirishga xizmat qilishini ko'rsatadi.

Tadqiqot natijalari funksional yondashuv asosida bo'lajak tarbiyachilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish pedagogik ta'lim samaradorligini oshirishga xizmat qilishini, mazkur yondashuvni oliy pedagogik ta'lim muassasalarida keng joriy etish maqsadga muvofiqligini ko'rsatdi.

Mazkur tadqiqot natijalari oliy pedagogik ta'lim muassasalarida bo'lajak tarbiyachilarni tayyorlash jarayonini takomillashtirishda muhim amaliy ahamiyatga ega. Tadqiqotda asoslab berilgan funksional yondashuv bo'lajak tarbiyachilarning kasbiy faoliyatida bajaradigan asosiy funksiyalariga tayangan holda ta'lim jarayonini tashkil etish imkonini beradi hamda nazariy bilimlarning amaliyot bilan uzviy bog'lanishini ta'minlaydi.

Ishlab chiqilgan mashg'ulotlar tizimi, amaliy topshiriqlar, muammoli vaziyatlar va keys-stadi materiallari maktabgacha ta'lim yo'nalishidagi fanlarni o'qitishda, seminar va amaliy mashg'ulotlarni tashkil etishda foydalanish uchun tavsiya etiladi. Ushbu materiallar bo'lajak tarbiyachilarda kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish va rivojlantirishda samarali pedagogik vosita bo'lib xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalari maktabgacha ta'lim tashkilotlari uchun kadrlar tayyorlash va qayta tayyorlash jarayonida, pedagogik amaliyotni tashkil etishda hamda tarbiyachilarning kasbiy rivojlanishini baholash mezonlarini ishlab chiqishda qo'llanilishi mumkin. Shuningdek, funksional yondashuv asosida ishlab chiqilgan kompetentlik ko'rsatkichlari bo'lajak tarbiyachilarning kasbiy tayyorgarlik darajasini aniqlashda diagnostik vosita sifatida xizmat qiladi.

Muhokama. Bo'lajak tarbiyachilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishda funksional yondashuvni integratsion yondashuv bilan boyitish samarali bo'ladi. Bu yondashuvda nazariy bilimlar, amaliy ko'nikmalar va shaxsiy-psixologik rivojlanish bir butun tizim sifatida birlashtiriladi. Shu tarzda amaliy mashg'ulotlarda pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish bilan birga kommunikativ va innovatsion ko'nikmalarni rivojlantirishga ham e'tibor qaratish mumkin.

Hozirgi kunda maktabgacha ta'limda raqamli vositalardan foydalanish va interaktiv pedagogik texnologiyalarni joriy etish bo'lajak tarbiyachilarning kasbiy tayyorgarligini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Virtual simulyatsiyalar, onlayn platformalar va boshqa interaktiv vositalar talabning amaliy faoliyatini boyitadi, uni real pedagogik vaziyatlarda sinab ko'rishga va refleksiv ko'nikmalarini rivojlantirishga imkon beradi.

Funksional yondashuv asosida tayyorlash jarayonida o'z faoliyatini tahlil qilish, xatolarni aniqlash va o'rgangan bilimlarni amalga qo'llashga qodir bo'lgan refleksiv va metakognitiv kompetensiyalarni shakllantirish alohida e'tiborni talab qiladi. Bu kompetensiyalar pedagogni mustaqil qaror qabul qilishga va ijodiy yechimlar topishga tayyorlaydi⁹.

Bo'lajak tarbiyachilarning kasbiy kompetentligi ularning shaxsiy motivatsiyasi va kasbiy identifikatsiyasi bilan chambarchas bog'liq. Kasbga nisbatan ijobiy munosabat, tarbiyachining o'z ishiga bo'lgan qiziqishi va kasbiy identifikatsiyasi ta'lim jarayonida faol ishtirok etishga, amaliy ko'nikmalarni tezroq egallashga yordam beradi.

Maktabgacha ta'lim jarayonida tarbiyachi nafaqat bolalar bilan, balki ota-onalar, hamkasblar va ta'lim muassasasi rahbariyati bilan ham samarali ishlashga qodir bo'lishi lozim. Shu bois, kasbiy kompetentlikni rivojlantirishda jamoaviy ishlash, kommunikatsiya va liderlik ko'nikmalarini shakllantirishga alohida e'tibor berish muhimdir.

Funksional yondashuv asosida tashkil etilgan pedagogik mashg'ulotlarning samaradorligini baholashda diagnostik yondashuvni qo'llash zarur. Bu bo'lajak tarbiyachilarning kompetensiyalarini bosqichma-bosqich aniqlash, kuchli va zaif tomonlarini aniqlash hamda ta'lim jarayonini individuallashtirish imkonini beradi¹⁰.

Shuningdek, innovatsion va kreativ faoliyatni rag'batlantirish orqali pedagogik jarayon yanada qiziqarli va samarali bo'ladi. Rolli o'yinlar, loyihaga asoslangan topshiriqlar va muammoli vazifalar bo'lajak tarbiyachilarning ijodkorligini va mustaqil muammolarni hal qilish qobiliyatini rivojlantiradi.

Kasbiy kompetentlikni shakllantirishda yurtimizning milliy pedagogik an'analari, madaniy qadriyatlar va yosh tarbiyalanuvchilarning rivojlanish xususiyatlarini hisobga olish ham muhimdir. Funksional yondashuv nazariy bilimlar va amaliy faoliyatni ushbu kontekstda uyg'unlashtirishga imkon beradi, natijada

⁶ Raven J. Competence in modern society: Its identification, development and release. – London: H. K. Lewis & Co., 1984. – 286 p.

⁷ Robert W.W. Motivation reconsidered: The concept of competence // Psychological Review, 1959. – Vol. 66. – P. 297-333.

⁸ Muslimov N.A., Kadirov X.Sh. Формирование профессиональной компетенции будущих педагогов на основе применения информационных и педагогических технологий // Молодой учёный, 2012. – №1, том 2. – С. 102-106

⁹ Muslimov N.A., Kadirov X.Sh. Формирование профессиональной компетенции будущих педагогов на основе применения информационных и педагогических технологий // Молодой учёный, 2012. – №1, том 2. – С. 102-106.

¹⁰ Muslimov N.A., Kadirov X.Sh. Формирование профессиональной компетенции будущих педагогов на основе применения информационных и педагогических технологий // Молодой учёный, 2012. – №1, том 2. – С. 102-106.

tarbiyachilar jamiyat talablariga moslashgan, raqobatbardosh va zamonaviy professional shaxs sifatida shakllanadi.

Xulosa. Xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda ta'kidlanganidek, kasbiy kompetentlikning rivojlanishi pedagogning real faoliyat funksiyalariga tayangan holda tashkil etilganida yuqori samaradorlikka erishiladi. Mazkur tadqiqot natijalari

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 18 maydagi "O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PQ-4312-son Qarori // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 30.11.2021 y., 06/21/26/1111-son.

2. Молчанов С.Г. Профессиональная компетентность педагога // Актуальные проблемы управления качеством образования: сб. науч. ст. – Челябинск: Изд-во ЧГПУ, 2001. – Вып. 6. – 136 с.

3. Муслимов Н.А., Кадыров Х.Ш. Формирование профессиональной компетенции будущих педагогов на основе применения информационных и педагогических технологий // Молодой учёный, 2012. – №1, том 2. – С. 102-106.

ushbu ilmiy xulosalarni amaliy jihatdan tasdiqlaydi. Shuningdek, tajriba jarayonida bo'lajak tarbiyachilarda o'z kasbiy faoliyatiga nisbatan ijobiy munosabat, mustaqil fikrlash va o'z-o'zini rivojlantirishga intilish kuchaygani aniqlandi. Bu esa funksional yondashuvning nafaqat kasbiy kompetentlikni, balki shaxsiy va motivatsion jihatlarni ham rivojlantirishga xizmat qilishini ko'rsatadi.

4. Raven J. *Competence in modern society: Its identification, development and release.* – London: H. K. Lewis & Co., 1984. – 286 p.

5. Robert W.W. Motivation reconsidered: The concept of competence // *Psychological Review*, 1959. – Vol. 66. – P. 297-333.

6. Сваталова Т.А. Функционально-деятельностный подход к определению «ключевых» видов компетентности педагога дошкольного образования // *Образование и наук*, 2009. – № 4 (61). – С. 56-64.

7. Введенский В.Н. Моделирование профессиональной компетентности педагога // *Педагогика*, 2003. – № 10. С. 51-55.

8. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования // *Высш. образование сегодня*, 2003. – № 5. – С. 17-25.